

сельских советов было сокращено с 385 на 1 декабря 1952 года до 374 (12, л. 41).

По итогам проведения всего комплекса организационных изменений, к 1 апреля 1953 года в области функционировало 25 районных советов, в которых было задействовано 184 члена исполнительных комитетов, из них 159/86,4% мужчин и лишь 13,6% женщин. Формально в них значилось 129 постоянных комиссий (13, л. 81-81о).

Городских советов насчитывалось 8 с числом членов 62, из них 48/77,4% мужчин. Они имели 47 постоянных комиссий с числом членов – 263 (13, л. 79-79о). Система насчитывала 13 поселковых советов с 79 членами исполнительных комитетов, из них 60,7% мужчин. В этой структуре насчитывалось 56 постоянных комиссий с 263 депутатами (13, л. 80-80о). В 374 сельских советах насчитывалось 1377 депутатов, из них 65% мужчин. Общее число их постоянных комиссий насчитывало 1157 с числом актива в 3438 человек (13, л. 77-77о).

На бумаге значился огромный людской советский потенциал, но руководили им на всех уровнях – от областного и районного совета очень плохо. Подтверждением этому служат итоги обследования работы постоянных комиссий Ленинского района за 1952 год. Райисполком имел 6 таких комиссий, в которых значилось 18 депутатов и 95 человек привлечённого актива. Однако за год ими было проведено от 2-х заседаний торговой до 5 бюджетной комиссий. Главной причиной этого, как показала проверка, являлось то, что райисполком в работу комиссий не вникал, не руководил ей (13, л. 72-72). Вообще не смогли отчитаться о своей работе созданные Алуштинским районным советом 5 постоянных комиссий (13, л. 64-65).

Несколько лучше показал себя Евпаторийский городской совет, где к 1952 году работало 8 постоянных комиссий, проведших за год 12 заседаний с обсуждением 25 вопросов. Однако по планам, составляемым на каждый квартал, таких заседаний должно быть 32 (13, л. 57-63).

Из всего вышеизложенного возможно сделать следующие основные выводы:

1. В первые два послевоенных года система советов области функционировала не на основе демократических выборов, как требовала Конституция РСФСР, а созданной административным порядком структуре.
2. Подобный затянувшийся отход от принципов демократии не придавал советам веса и значимости в структуре государственной власти, созданной вопреки Конституции Крымской АССР, принятой в 1973 году.
3. Этот негатив усугубляла вся система, которая от уровня райисполкома и выше игнорировала сельские советы и напрямую управляла ходом послевоенного хозяйственно-культурного возрождения региона.
4. Послевоенная система советов продолжала «болеть» тем же, что и в довоенный период: голое администрирование с игнорированием общественности в форме постоянных комиссий, которые только значились на бумаге.

Источники и литература

1. История Крыма с древнейших времён и до наших дней (в очерках).//Авт. гр. Буров Г. М. и др. – Симферополь: Атлас-компакт, 2005. – 324 с.
2. Пашеня В. Н. Влияние этнонационального фактора на ход советизации Крыма /1920-1945 гг./ //Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 90.
3. Максименко М. М. Местные советы Крыма в послевоенный период (1945-1958 гг.). – К.: «Наукова думка», 1972. – 266 с.
4. ГА АРК. – Ф. П – 1. – Оп. 1. – Д. 2512
5. ГА АРК. – Ф. Р – 3287. – Оп. 2. – Д. 357
6. ГА АРК. – Ф. Р – 3287. – Оп. 2. – Д. 364
7. ГА АРК. – Ф. Р – 3287. – Оп. 2. – Д. 517
8. ГА АРК. – Ф. П – 1. – Оп. 1. – Д. 2676
9. ГА АРК. – Ф. Р – 3287. – Оп. 2. – Д. 664
10. ГА АРК. – Ф. Р – 3287. – Оп. 2. – Д. 799
11. ГА АРК. – Ф. Р – 3287. – Оп. 2. – Д. 927
12. ГА АРК. – Ф. Р – 3287. – Оп. 2. – Д. 929
13. ГА АРК. – Ф. Р – 3287. – Оп. 2. – Д. 1239

Плахотніченко О.В.

ПОДІЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1905-1907 РР. ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТІЇ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

На початку 1905 року склалася надзвичайно складна соціально – економічна ситуація, яка разом з загальним революційним вибухом сприяла розгортанню селянського руху . Про селянські виступи на Чернігівщині та їх внесок у справу боротьби з царатом за радянський період написано чимало фундаментальних досліджень. Серед яких праці І.Дроздова [4; 5], А. Михайлюка [22], Л.Олійника [24], О. Гори [24], І. Рєви [30], Ф. Лося [21], Н. Лещенка [16; 17; 18; 19; 20], П. Кудлая [13], А. Кожевника [11; 12] та ін. Але вплив на революційні події Чернігівщини соціалістів - революціонерів досить швидко, з точки зору історичного виміру, було знівельовано. Сталося це завдяки, з одного боку, небезпеці авторитету «селянської» партії, а з другого – досить перебільшеному шлейфу терору, який з роками перетворився у ганебне клеймо яке за-

тьмарило у свідомості народних мас досить плідну працю однієї з впливовіших політичних партій початку ХХ ст.

Актуальність даної проблеми в науковому плані визначається підвищенням інтересом в останні роки до діяльності есерів в революційних подіях 1905 – 1907 рр. на Україні. Серед сучасних науковців цій проблемі присвятили свої дослідження М.Леонов [14; 15], А.Павко [25; 26; 27], С. Сусоров [27]. Але існує потреба у комплексному об'єктивному аналізі діяльності ПСР саме на Лівобережжі України і, зокрема, на Чернігівщині в роки першої революції.

В запропонованій статті автор намагається розглянути взаємовплив народного та есерівського рухів на Лівобережній Україні в зазначений період. Метою дослідження є спроба аналізу тактики, методів, напрямків та динаміки діяльності партії соціалістів – революціонерів у Чернігівській губернії.

На початку ХХ ст. Україна була одним з регіонів активної діяльності всеросійської партії соціал – революціонерів. ПСР детально працювала над вдосконаленням аграрного питання і вважала що саме селянство очолить боротьбу з існуючим ладом. І тому аграрне Лівобережжя України безперечно цікавило есерів.

Про активну діяльність ПСР в Чернігові свідчить той факт що ще в січні 1903 р. «для пополнения дозання по делу ПСР в г. Екатеринослав, Тулу Харьков и Чернигов из Санкт – Петербурга командированы Отдельного Корпуса Жандармов Подполковник Касаткин и тов. Прокурора (в помощь)»[1].

Намагаючись якомога швидше залучити широкі верстви населення до революційного руху, керівництво ПСР уже в січні 1905 р. виступило зі зверненням «Переддень революції», в якому заклиало членів партії до енергійної діяльності. [25, с.175].

У першій половині 1905 р. місцеві організації ПСР пропагували серед селян необхідність скликання Установчих зборів, повалення самодержавства й встановлення демократичної республіки, негайного припинення війни з Японією. Селян закликали також не сплачувати податки, не давати рекрутів, захоплювати панську землю, виганяти представників влади й обирати своїх представників до органів управління. Крім цього соціалісти – революціонери роз'яснювали аграрну програму ПСР. Через більшість видань партії червоною ниткою проходив заклик до збройного повстання.

Свою організаторську, пропагандистську і теоретичну діяльність партія здійснювала через місцеві комітети та створені нею спеціальні органи – «Бойова організація» і «Селянська спілка партії соціал-революціонерів». [25, с.118]

Арсенал технічних методів і засобів боротьби партії есерів, спрямованих на революційне перетворення російської дійсності, був досить різноманітним. Він включав в себе пропаганду і агітацію, мирну парламентську роботу і всі форми позапарламентської боротьби (страйк, бойкот, збройне повстання і т. д.).

«Селянської спілки партії соціалістів-революціонерів», які мали «поглиблювати і поширювати пропаганду і агітацію серед селян», зосереджували свою роботу головним чином в селах Лівобережної України, особливо в Чернігівській губернії. Місцеві есерівські організації розповсюджували видання партії есерів «Революционная Россия», «Народное дело», «Вестник Российской революции», різні брошури, листівки і прокламації, залучаючи до цієї роботи, крім професіональних діячів партії місцеву інтелігенцію [25, с.118]. Крім розповсюдження літератури, члени ПСР проводили активну усну агітацію, виступаючи на селянських мітингах, сходах або вели розмову з окремими селянами [25, с.178].

Більшість селян неоднозначно сприймала нелегальні видання. Були випадки, коли селяни знищували знайдені листівки або відносили їх до представників місцевої влади. Інколи вони навіть допомагали каральним органам затримувати агітаторів. Незважаючи на плідну агітаційно – пропагандистську роботу місцевих організацій ПСР в Україні щодо політичного виховання селянства, результати її були в цілому незначними. Навіть великі селянські виступи в більшості зводилися до погромів та розкраданню економії, аграрному терору та експропріаціям з суто локальними економічними вимогами [23].

До того ж, національний потенціал українців по містах Лівобережжя на початку ХХ ст. був чималий. Згідно з даними перепису 1897 р. частка українців у містах Чернігівської губернії дорівнювала 48,8%, росіян – 23,2%, у більшості повітових і не повітових містах населення було виразно українським [33, с.132] Тому українське національне ядро по містах Лівобережжя зберіглося, а темпи асиміляції (русифікації) не набули загрозливого, незворотного для етносу характеру. Таким чином «притаманне росіянам бажання «ощасливити» світ наштовхнулось на українське «земне» ставлення до його реалій. Унаслідок взаємовпливу члени місцевих осередків соціалістичних партій діяли більш помірковано, толерантніше ставлячись до опонентів, ніж їх політичні брати на півночі» [33, с. 136.].

Позитивним чинником агітаційного впливу есерів на населення був той факт, що в 1904 – 1910 рр. спостерігається збільшення міського населення як за рахунок природного приросту так і за рахунок мігрантів. Більшість з них становили представники «трудящих класів», підняті з місця революцією та економічною депресією. Певну частину становили українські селяни, що на короткий термін приходили до міст на заробітки. Іншим фактором значного приросту міського населення стало збільшення після 1905 р. можливостей для здобуття середньої та вищої освіти, осередками якої були міста [33, с. 133.].

Але очолити і надати політичну направленість селянському руху було дуже нелегко, враховуючи загальну і політичну неосвідченість населення та маніфести Миколи II. Самодержець постійно звертався до населення, підкреслюючи що війна з Японією призвела до жертв які необхідні, а : «В своём государстве смута на радость врагам нашим и к великой нашей скорби»[6, 1]; закликав до загальної єдності в важку годину випробувань: «И да подаст Господь в Державе Российской: Пастырям – святыню, Правителям – суд и правду, народу – мир и тишину, законам силу и веру – преуспение, к вящему укреплению истинного Самодержавия на благо всем нашим верным подданным» [6, 1], «к утверждению единства, безопасности и величия Государева и народного порядка и благоденствия» [7, 1], « напярць все силы к восстановлению тишины и

порядку на земле родной» [8, 1], « нужды крестьян близки к сердцу нашему и не могут быть оставлены без внимания» [9, 1], тощо.

Але Височайший Маніфест від 3 листопада 1905 р. свідчить і про тверду позицію щодо наведення порядку в державі: «Никакое своеволие и самоуправство терпимы быть не могут и властям от нас поставленным повелено всеми мерами предупреждать и прекращать беспорядки, карая виновных» [29].

Селяни, з одного боку чекали Маніфесту про безоплатну передачу земель, слали чисельні петиції царю на зразок: «Государь, на одного тебя у нас надежда, ты один можешь нам улучшить жизнь» [36, 122]. А з другого боку слухали односельців, які поверталися з заробітків, вражені революційними ідеями і це поступово змінювало свідомість селянина [28, с.168]. Стурбованість цим фактом ми бачимо у циркулярах департаменту поліції окремого корпусу жандармів де йдеться про наслідки Указу Миколи II стосовно амністії політичних в'язнів, які повертаються з-за кордону і що анархісти і соціалісти – революціонери роблять все щоб «активность крестьян поднять, чтобы они предъявляли свои социальные требования о безвозмездном наделении их землей» [2].

В зв'язку з бурхливими подіями жовтня Генерал – Майор Трепов підписує циркуляр №12474 щодо необхідності «неуклонно соблюдать командующим войскам надлежащих военных округов подробные сведения о политическом состоянии за известный период как своей губернии так и отдельных её местностей», а також скласти списки «Членов Особых Комитетов в ведение коих поступают железные дороги, в случае введении на них чрезвычайных мер охраны» [3].

Але уряд вимушений був вирішувати аграрне питання. І у 1906 році було розпочато столипінську аграрну реформу, розраховану на 20 – річний період.

Передбачалося ліквідувати станові обмеження селянства, докласти зусиль землевпорядних комісій щодо усунення черезсмузжя, створення більш сприятливих умов кредитування Селянським поземельним банком дрібних товаровиробників, розселення мільйонів малоземельних і безземельних селян на безкрайніх просторах азійської Росії з метою послаблення соціальних протиріч. Але общинне землеволодіння в українському селі і до 1906 р. становило лише близько 45%. [31, 301]. А такий специфічний (з точки зору традиційних форм землеволодіння) регіон, як Лівобережжя залишається маловідомою сторінкою столипінських агрокультурних заходів [31, с. 302].

Період реакції на Чернігівщині розпочався досить помітними подіями.

1 січня 1906 року в Чернігові організацією ПСР вчинено замах на губернатора Хвостова. 3 – 5 січня в місті оголошено стан посиленої охорони. 3 9 січня в Чернігівській губернії стан надзвичайної охорони оголошено міністром внутрішніх справ [32, с. 189 – 190]

В грудні 1905 р. – січні 1906 р. відбувся I з'їзд ПСР, який рекомендував усім організаціям бути навесні 1906 р. в бойовій готовності, бо в деяких місцевостях очікується неминучий аграрний вибух. Однак ніякого загального селянського повстання не відбулось. І Дума, вибори до якої ПСР бойкотувала, була розіграна царським урядом.

Фактично 1906 р. став вершиною видавничої та організаційної діяльності ПСР та її місцевих організацій, особливо Чернігівського комітету, підпорядкованого Українському обласному комітету.

Широко розповсюджувався на Чернігівщині «Статут Селянської спілки П.С.Р. Чернігівської губернії» [35, с. 26 –27], в якому йдеться про те, що:

«Членом спілки може бути той, хто визнає, що вся земля повинна бути вилучена з приватної власності і перейти у розпорядження усього народу на умовах зрівняльного користування (соціалізація землі); влада в державі повинна перейти в руки усього народу (демократична республіка); народ зможе добитися землі і волі тільки революційним шляхом (тактика партії С. Р.)» А також окреслюються умови вступу напрямки діяльності та структура організації.

Звіт про роботу Чернігівського Комітету ПСР з квітня по грудень 1906 р. красномовно свідчить : « діяльність була спрямована головним чином на роботу серед селян. Робота в самому місті, завдяки відсутності великих промислових підприємств і промислового пролетаріату мало цікава, і, хоча робітничий союз ПСР в м. Чернігові і існував, але не відігравав істотної ролі.

Ремісників та мілких торгових службовців в місті налічувалось 1500 – 2000, і серед них 4 організації (соціал – демократи, соціал – революціонери, Бунд, та Селянська спілка)

Цікавість для міської ПСР представляють селяни які приїзять до міста на заробітки та солдати. В Чернігові 3000 і 150 козаків. По причині відсутності досвідчених організаторів немає можливості розвивати слабкі паростки військової організації та міську роботу в веденні особового міського комітету, склад якого досить слабкий знову ж по причині відсутності людей.

На чолі робітничого союзу – робітничий центр з 7 чоловік. Вся організація союзу – 11 гуртків – 150 чоловік (110 чоловіків та 40 жінок). Приблизно половина з них свідомі революціонери. Більш активних десь десять, але їх активність поширюється лише на розповсюдження прокламацій.

Спостерігається вплив на професійні союзи булочників та прикажчиків.

Діяльність серед учнівської молоді досить серйозна. Організований учнівський союз соціалістів – революціонерів, який має вплив на всі середні учнівські заклади (гімназії, торговельну школу, реальне училище, духовну семінарію, фельдшерську школу) і частково на чиновників. Зокрема, фельдшерська школа має добру соціал – революційну організацію, з якої виходять цінні робітники. Невеликі учнівські групи існують в повітових містах Ніжині та Чернігові – Сіверському.

Підкреслюється що головна робота губернського комітету – це селянська справа. Роз'їзди та зміст час-

тини селянської роботи (а більша частка робітників живе за власний особистий рахунок) – поглинає від 25 до 30% , а іноді і більше місячного бюджету. (середній розмір якого коливається від 250 – 350 крб.) для селянської справи Чернігівський Комітет утримує типографію, яка поглинає 15% бюджету. Типографія правильно функціонує з 1 квітня 1906 р. і нею випущені наступні видання:

«Чего добивались мы, социал – революционеры?» – 1 тис.; «К рабочим» – 2 тис.; «К солдатам от рабочего Союза» – 2 тис.; «К гражданам о выборах в Думу» – 1 тис.; «Чего хотят люди, которые ходят с красным флагом?» – 8 тис.; «1 Мая» - 700 ; «К козакам» – 2 500; «Що за люди демократи і чого вони хочуть?» (на малорос.)–5тис.; «Письмо крестьянина к товарищам крестьянам» – 6 500; «Народ, Дума и царь с Министрами» – 800; Звіт комітету до 1 липня – 300; «Крестьянам о разгоне Думы» – 8 тис.; «Выборгское воззвание» – 8 тис.; «Воззвание объединённых организаций» – 1600; «К армии и флоту» – 10тис.; «К солдатам от рабочего Союза» – 5 тис.; Крестьянские песни – 1 тис.; «На смерть исправника, убившего Т. Басанько» – 2 тис.; «О военно – полевых судах» – 2 тис.; «На смерть Коноплянниковой» – 2 тис.; «К рекрутам (крестьянам)» - 15 тис.; «Выборгское воззвание» (повтор.) – 5тис. Всього: 133 200

Крім того типографія виконала 3 замовлення (Червоного Хреста та Західної Української організації).

Для селянської ж справи Чернігівський Комітет організував нелегальний книжковий склад, який функціонував з лютого. З початку – дуже дорого – 40% місячного бюджету. Але з липня, коли книжки почали приймати на комісію, книжкова справа майже не потребує затрат. До того ж склад вже має свій невеликий зворотній капітал що дає можливість надавати безкоштовно книжки в знову відкриті міста збуту.

До червня книжок розходилося десь на 300 крб. на місяць, а з липня по вересень продано всього на 444 та роздано безкоштовно на 74 крб. у вересні попит знов виріс і з другої половини вересня майже виключно селянської літератури на 116 крб.

Вплив ЧК розповсюджувалося на 11 повітів з 15.(4 північних повіта – Новозибковський, Суражський, Мглинський і Стародубський належать до Північно – Західної області).

Усі 11 повітів діляться на 3 категорії:

- повіті більш зорганізовані (Ніжинський, Козелецький, Борзенський і Кролевецький), в яких зв'язки і партійний вплив були в двох третинах сел, а в деяких районах – південь Козелецького, північна частина Ніжинського і західна частина Кролевецького, майже у всіх селах.
- гірше організовані повіті (Чернігівський, Городянський, Конотопський, Сосницький). Під партійним впливом знаходиться від одної третини до половини сел повіту, але є цілі райони з якими нема зв'язку.
- повіті, найменш охоплені впливом ЧК ПСР (Глухівський, Новгород – Сіверський і Остерський), де література та листки все ж розповсюджуються.

Є села де населення завдяки постійному та безперервному впливу взагалі свідоме і в багатьох селах мають місце бібліотеки та власні гроші (головним чином на літературу і зброю). Але міцних, оформлених і суто партійних організацій нема. Створені організації частково були під прапором Селянської спілки (Борзенський повіт та Північно – Західний район Кролевецького) або мали назву просто « Селянської організації». Як ті так і другі знаходилися весь час під впливом соціал – революціонерів (листівок, літератури, людей, організацій повітових та губернської).

З ЧК підтримуються жваві стосунки, одержують від нього літературу та листівки у великій кількості, іноді і зброю. В деяких селах (повіті 1 категорії) створені бойові дружини. (у великому селі до 80 чоловік), як на загальне явище слід вказати на прагнення до створення таких дружин майже всюди за останній час – але відсутність людей спеціально для цієї справи, а ще більше відсутність зброї та коштів гальмують розвиток цієї сторони справи.

Повітові групи існують у наступних повітах: Борзенському, Ніжинському, Козелецькому, Кролевецькому.»

Підкреслювалось, що «в останній час в низах народного життя зароджується самостійна течія до організації та об'єднання, селяни починають самі звертатися до Комітету з вимогою надіслати людей для постановки організації. Раніше доводилось посилено розтлумачувати, в'ясняти та рекомендувати організації – насаджувати їх зверху, в цьому місці була і є одна з причин неміцності існуючих організацій. Нове низове прагнення до організації неодмінно знаходиться в залежності від перелому в народній свідомості після розгону Думи. Процес надії на свої власні сили зародився і обіцяє рости все більше і більше». Тобто, спостерігається той факт, що прояв рис національного характеру під впливом зовнішніх обставин зростає до політичного чуття, прагнення до колективних дій.

«В місті Чернігові соціал – революціонерами організований Червоний Хрест, який допомагає усім без винятку партіям, бюджет якого був навесні 300 крб. на місяць, відтепер внески йдуть досить туго, а потреба в допомозі виросла досить сильно» [10, с. 12].

Більш повне уявлення про роботу Чернігівського «Червоного хреста» навесні 1906 року дає нам звіт цієї організації за відповідний період [34, с. 34] :

«Реакція, розпочата в Росії з грудня минулого року кинула до в'язниць маси людей, яких брали без розбору направо і наліво.

І в такому містечку, як Чернігів, який раніше майже не знав у себе «політичних в'язнів» набралось їх за цей час 23 чол., для яких не вистачило навіть міста у в'язниці, і прийшлося пристосувати земське арештантське приміщення, частина ж з них утримувалася при дільницях.

З 6-го березня почалися в нас висилки «ув'язнених» до Сибіру та др.. міст; за цей час ми проводили вже 4 етапи. Багато хто з висланих не мали ніяких коштів, і тому необхідна була посилена суспільна допомога.

І, щоб врегулювати надходження пожертв, щоб передавати їх своєчасно, виникла думка зосередити цю діяльність у відомого числа людей. Для цього існуючи в Чернігові організації соціал – революціонерів і со-

ціал – демократів вибрали по одному представнику, які запросили співчуваючих взяти на себе цю справу.

Таким чином з березня місяця почав функціонувати в нас «Червоний хрест», тобто товариство для допомоги політичним в'язням та висланим. За час свого існування, з 1-го березня по 11-е травня, ми випускаємо звіт, який показує яку порівняно велику суму потрібно було знайти щоб покрити витрати. І як потрібні ще й ще пожертви, тому що зараз каса порожня, політичні в'язні є, і майбутнє їх не відоме.

Надходження		Витрати	
Через комітет партії с.- р.	79.22	У в'язницю	79.72
Від редакції	7.50	Втікачам	17
Прибулій	6.70	До дільниці	8
Б.....о	104.20	У Новозибковську в'язницю	5.55
Від приватних осіб	- // -	В земське арештантське приміщення	38.50
Від різних осіб	104.35	Висланим	297.50
445.89		445.87	

Прізвища тих, хто сидить у в'язниці зараз: Смолянка (селянин), Дмитрик (вчитель), Теремець (вчитель), Соколов (лікар), Сукенніков (лікар, переведений недавно з Борзенької в'язниці), Микола (технік), Ризлін (у земському арештантському приміщенні)».

Звіти Чернігівського Комітету ПСР та безпосередньо «Червоного хреста» мають певні розбіжності щодо ролі партії соціалістів – революціонерів та кошторису товариства. Цей факт свідчить про необхідність ретельного дослідження питання взаємовпливу есерів та організації «Червоного хреста».

Діяльність ПСР, сприяючи в певній мірі зростанню політичної свідомості селянства, в кінці кінців не привела до широких організованих виступів проти самодержавства. Але варто вказати на кращу ніж в інших партій, зокрема РСДРП, організацію розповсюджені нелегальних видань [25, с.177].

Отже, розвиток революційних подій в 1905 – 1907 рр. спричинив загальне поживлення суспільно – політичного життя в Україні й активізацію організаційної роботи ПСР. Партія соціалістів – революціонерів утворила в Україні в 1905 -1907 рр. досить розгалужену мережу своїх організацій. До її складу входили «Спілки» робітників, селян, студентів учнів, військові організації, комісії, групи, бойові дружини. З літа 1906р. на території України почали функціонувати районні (обласні) організації (Українська, Південна з Таврійським союзом, частково Азовсько – Донська), роботу яких спрямовували обласні комітети [25, с. 178]. Щодо Чернігівського Комітету у складі Українського обласного комітету, то він перетворився на впливову політичну силу лівобережного регіону України. Есерів підтримувала значна частина робітників, селян, службовців, інтелігенції, студентів. Але практична діяльність в основному була сконцентрована на агітаційно – масовій роботі, розповсюдженні друкованої пропаганди.

Таким чином, попереду ретельне дослідження щодо тактики і методів, чисельності і соціального складу ПСР Чернігівщини. А також повернення з забуття персоналій есерів-учасників революційного руху на Лівобережній Україні в роки першої революції, імена яких були стерті на перехрестях політичних баталій.

Джерела та література

1. ДАДО. – Ф.313. – Оп.2. – Спр.530. – Ч.2.
2. ДАДО. – Ф.313. – Оп.2. – Спр. 1113.
3. ДАДО. – Ф.313. – Оп.2. – Спр. 1113. – Ч.2
4. Дроздов И. Г. Аграрные волнения и карательные экспедиции в Черниговской губернии в годы первой русской революции 1905 – 1907 гг. – М., Лен., 1925. – 188с.
5. Дроздов И. Г. Крестьянские союзы на Черниговщине в 1905 – 1906 гг. // «Ист. записки» АН СССР, 1940. – №9. – С. 3 – 30. – 7 березня. – №27.
6. Екатеринославские губернские ведомости. – 1905. – 18серпня. – № 95.
7. Екатеринославские губернские ведомости. – 1905. – №126.
8. Екатеринославские губернские ведомости. – 1905. – №35.
9. Звіт про діяльність Чернігівського Комітету ПСР. (до 1 січня 1907р.) // Партийные известия. 1907. №5.
10. Кожевник А. Е. Крестьянское движение в Черниговской губернии осенью 1905г./ кн.. Горьк. пед. инст. «Труды». Т. 18 (Ист.). – Горький, 1956. – С. 100 – 126.
11. Кожевник А. Е. Крестьянское движение в Черниговской губернии весной и летом 1905 г. /кн. Горьк. гос. ун. «Ученые записки». Вып. 43(Ист). – Горький, 1957. –С. 35 – 57.
12. Кудлай П. Д. Селянський рух на Чернігівщині в 1905 р.// кн. КДУ «Наук. записки» т. XIV. снп 6 (іст.). – К., 1955. – с. 45 - 68.
13. Леонов М. И. Партия социалистов – революционеров в 1905 – 1907 гг. – М., 1997.
14. Леонов М. И. Численность и состав партии эсеров в 1905 – 1907 гг.// Политические партии России в период революции 1905 – 1907 гг.; Колич. анализ: Сб. статей. – М., 1987. – С. 49 – 95.
15. Лещенко Н. Крестьянское движение на Украине в период революции 1905 – 1907 гг.// «Днепровская правда». 1955. 7 июня. – С.2.
16. Лещенко М. Н. Класова боротьба в українському селі на початку ХХ ст.. – К., 1968.

17. Лещенко Н. Н. Масштабы, этапы и направления классовой борьбы в украинской деревне в 1905 г./В сб. «Проблемы аграрной истории»(XIX – 30 гг. XXст.). Ч. II. – Минск: Наука и техника, 1978. – С. 127 – 135.
18. Лещенко М. Н. Піднесення селянського руху на Україні навесні і влітку 1905 р.// УІЖ. №12. 1974.– с. 60 – 69.
19. Лещенко М. Н. Селянські напади на маєтки та повстання на Україні – важлива форма боротьби у роки першої російської революції./ Історія та історіографія України. – К.: Наукова думка, 1985. –С. 119 – 135.
20. Лось Ф. Е. Революція 1905 -1907рр. на Україні. – К., 1955.
21. Михайлюк А. Г. Крестьянское движение на Левобережной Украине в 1905 – 1907 гг.// «Ист. записки». Т. 49. – М., 1954. – С. 165 -201.
22. О крестьянских беспорядках в Черниговской губернии. // ЦДАГО України. Ф.57. Оп.1. Спр.71.
23. Олійник Л., Гора О. Селянський рух на Чернігівщині в 1905 – 1907 рр. – К., 1959.
24. Павко А. І. Політичні партії, організації в Україні: кінець XIX –початок XX ст.: зародження, еволюція, діяльність, історична доля. Кінець XIX століття – лютий 1917 р./ Б. І. Андрусишин (відп. ред.). – К., 1999. – 248 с.
25. Павко А. І. Політичні партії, організації в Україні: кінець XIX – початок XX ст.: методологія, історіографія проблеми, перспективні напрямки наукових досліджень. – К.: Т-во «Знання України», 2001. – 112 с.
26. Павко А. І., Сусоров С. В. Розповсюдження видань партії соціалістів – революціонерів у селах України (1905 – 1907 рр.) // Наукові праці з питань політ. історії. Міжвід. наук. збірник. – К., 1992. – Вип.173. – С.49 – 58.
27. Політична історія України. XX століття.: У 6 т. / Редкол.: І. Ф. Курас (голова) та ін. – К.: Генеза, 2002. – 2003. – Т.1: На зламі століть (кінець XIX ст.. – 1917 р.) / Ю, А, Левенець (кер.), Л, П, Нагорна, М, С, Карамзіна. – 2002. – 424 с.
28. Полтавський вестник. – 1905. – №848. – Арк.1.
29. Рева І. М. Селянський рух на Лівобережній Україні. 1905 – 1907рр. – К.: 1964.
30. Селіхов Д. А., Якименко М.А. Висвітлення в історичній літературі проблеми реформування аграрного сектора економіки України після соціальних потрясінь 1905 р. – С. 294 – 308. // Історіографічні дослідження в Україні: Наук. зб. – Вип. 9/ Ін-т історії України; Редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К., 1999. – 355 с.
31. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник./ За ред. В. Ф. Верстюка та ін. – К.: «Наукова думка», 1995. – 670 с.
32. Чорний Д. Взаємовплив чи асиміляція: українці та росіяни по містах Лівобережжя на початку XX ст. // Пам'ять століть. – 2004. – № 2. – С. 130 -142.
33. ЦДА України. Ф. 318. «Киевская судебная палата».– Оп.1.– Спр. 1615.
34. ЦДА України. Ф. 318. – Оп. 1. – Спр. 1615.
35. Циркуляри департаменту поліції о партіях //ДАДО. Ф.125. – Оп.4. – Спр.36.

Хайрединова З.З.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТАВРИЧЕСКОГО МАГОМЕТАНСКОГО ДУХОВНОГО ПРАВЛЕНИЯ В СФЕРЕ КОНФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КРЫМСКИХ ТАТАР В XIX – начале XX ст.

В последнее десятилетие проблеме конфессионального образования крымских татар историки уделяют большое внимание. Так, данной теме посвящены исследования В.Ю. Ганкевича [1], Д.И. Абибуллаевой [2], Б.В. Змерзлым [3] и др. Однако, развитие конфессионального образования крымских татар в сфере деятельности Таврического магометанского духовного правления до сих пор не рассматривалось.

Традиционно вопросами конфессионального образования крымских мусульман занималось мусульманское духовенство. При создании Таврического магометанского духовного правления как органа религиозного самоуправления крымских татар контроль за религиозным обучением возлагался именно на это учреждение.

По «Положению 1831 года» все мусульманские учебные заведения – мектебы и медресе – находились в полном ведении ТМДП. Мектебе, как низшие учебные заведения, могли открываться в каждом селении, городе, где жили татары, только с разрешения духовного правления. Шариат возлагал на мусульманское духовенство и общество «священную обязанность непрестанно печься о нуждах и благосостоянии мектебов» [4]. Для этой цели им предоставлялось право широко пользоваться денежными доходами с вакуфных земель.

Дети крымских татар начальное и среднее образование получали в мусульманских учебных заведениях: мектебе и медресе. Мектебе – начальное учебное заведение, в котором должны были учиться все мусульмане, чтобы получить основные знания мусульманской религии. Известно, что главной в программе мектебе считалась исключительно религиозная сторона. Так, представитель Таврического земства Ф.Н. Андриевский писал: «Мусульмане вообще, а крымские татары в частности, очень не требовательны к мектебам и к учителям мектебов во всем, что касается религии и ее обрядовой стороны. Идеальным учителем из едино-